

پیشہات و ئالۆزیه هه نوکەییەکانی بهردەم کابینه‌کە ی سوودانی

09-03-2023

نووسەرەکان

د. یاسین تەها

کورتە : یاسای هه‌لبژاردن که هیزه شیعه‌کانی چوارچیوهی هاوئاھه‌نگی ده‌یانەوێت به سیستمی "سانت لیگو" و که‌مکردنه‌وهی بازنه‌کانی هه‌لبژاردن (له 83 بازنه بو 18) تیپه‌پێنن، تهنیا سه‌درییه‌کان تووپه ناکات به‌لکو گورز له وه‌هیزه نوێیانەش دەدات که له پاش تشرینی 2019 دروستبوون، یان ئەو "سه‌ربه‌خۆ" یانه‌ی به‌که‌لک وه‌رگرتن له فره‌بازنه‌یی گه‌یشتوونه‌ته‌ په‌رله‌مان، ئەمانه‌ش جگه‌ له چه‌تری سه‌در چاویان له کۆمه‌ک و پشتیوانی مه‌رجه‌عیه‌تی نه‌جه‌فیشه که پێشتر پشتیوانی له زۆرکردنی بازنه‌کانی هه‌لبژاردن کردووه، ئەگه‌ر هه‌موو ئەمانه‌ش بچنه سه‌ر یه‌ک هی‌ل و یه‌ک ئاراسته، ئەوه به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌یان بو هیزه شیعه حوکمرانه‌کان قورس و باجدار ده‌بێت به‌تایبه‌ت که ئەوان هی‌شتا له دله‌خورتیی گۆشاره‌ داراییه‌کانی ئەمه‌ریکادان و ترسی ئەوه‌یان هه‌یه پلانی‌ک بێت بو دووباره‌کردنه‌وه‌ی ئەزموونی رووخاندنی حکومه‌ته‌که‌ی عه‌بدولمه‌هدی (2019 _ 2020) له ریڭای خۆپیشاندانه‌وه

پاش تېپەندى بەربەستى 100 رۆزى يەكەم و ھىوربونەھەي رېژەي مەترسىيەكانى "ھەلكشانى شىتان" ەي دۇلار، لەپر حكومتى سوودانى كەوت بەسەر ئالۇزىيەكانى ھەموارى ياساى ھەلبۇزاردن. ئەم ياسايە كە جىگىر نىيە و ھەر چەند سالىك وەك كراس بەبەرى ھىزە سىياسىيە بالادەستەكان دەپرى و دەدوورى، ئەم جارەيان لەكاتىكدا خراوتەروو كە جەمسەرىكى سەرەكى و گىرنگى شىعە كە سەدرىيەكانن لە دەرەھەي پەرلەمان و پرۆسەي سىياسىن، ئەگەر ياساكەش بەخواستى ئەوان بىرات كە فرە بازىيە، ئەو ەگەرى دووبارەبوونەھەي ھەمان ئەنجامى ھەلبۇزاردنى تشرىنى 2021 ھەيە كە سەدرى كىر بە يەكەم، ئەگەر شىخ دزى خواستى سەدرىيەكان بىت و گوپان بۇ نەگىرەت ئەو مەترسى گەرانەھەيان بۇ شەقام و نارەزايەتى زياتر دەكات و لە ھەردوو بارەكەشدا سەدر ھەر گىر و لەمپەرە بۇ ھىزە شىعەكانى رىكابەرى ئەگەرچى خۇشى دوورەپەرىز كىردبىت.

ياساى ھەلبۇزاردن كە ھىزە شىعەكانى چوارچىوھەي ھاوتائەنگى دەپانەوئىت بە سىستىمى "سانت لىگو" و كەمكىردنەھەي بازىيەكانى ھەلبۇزاردن (لە 83 بازىيە بۇ 18) تىپەپىزىن، تەنبا سەدرىيەكان توورە ناكات بەلكو گوزر لەو ھىزە نوپىيەش دەكات كە لە پاش تشرىنى 2019 دروستبوون، يان ئەو "سەربەخۇ" يانەي بەكەلك وەرگرتن لە فرەبازىيەي گەيشتونەتە پەرلەمان، ئەمانەش جگە لە چەترى سەدر چاوپان لە كۆمەك و پشنىوانى مەرجەئەتە نەجەفىشە كە پىشتر پشنىوانى لە زۆركردنى بازىيەكانى ھەلبۇزاردن كىردو، ئەگەر ھەموو ئەمانەش بچنە سەر بەك ھىل و بەك ئاراستە، ئەو بەرەنگارىبوونەھەيان بۇ ھىزە شىعە حوكمىرەكان قورس و باجدار دەبىت بەتايبەت كە ئەوان ھىشتا لە دلەخورتىي گوشارە داراييەكانى ئەمەرىكاندان و ترسى ئەوھەيان ھەيە پلاننىك بىت بۇ دووبارەكىردنەھەي ئەزموونى رووخاندنى حكومەتەكەي عەبدولمەھدى (2019 _ 2020) لە رىگاي خۇپىشاندانەھەي.

لەپاش ئەو ھەموو نەرمىيەي "چوارچىوھەي ھاوتائەنگى" نواندان بۇ بەرژەوھەندىيەكانى ئەمەرىكا لە پاى رەواندەھەي ھەندىك لە مەترسىيەكانى قەيرانى دۇلار و بەرگرتن لە ئەگەرى قۇستەنەھەي لە ناخۇدا، درزى دووم كە دەشەت سەدر كەلكى لىوھەرىگىرەت بۇ تەنگەتاوكردى رىكابەرەكانى نارەزايەتتەيەكانى پەيوەست بە پرۆژەي ھەموارى ياساى ھەلبۇزاردن، لەم چوارچىوھەيەشدا باس لەو دەكرىت كە لەچەند ماوھى داھاتوودا مستەفا كازمى سەرۆكەزىرانى پىشوو بە پرۆژەيەكى سىياسى نوپوھە بگەرىتەھەي بۇ بەغدا و لەگەل ھەندىك لە ھىزە مەدەنىيەكانى تر خۇپان رىك بچنەھەي بۇ ئەوھەي لەگەل سەدردا بەر بەنبايەكانى چوارچىوھەي شىعەي بگىر بەتايبەت پاش ئەوھەي كازمى ئەستۆ پاكىي خۇي وەرگرت لە تاران و دەنگۆي ئەوھەش ھەيە سلاو و كاخەزى تارانى لەگەل خۇيدا ھىنبايەت بۇ سەدر، بەلام بەگوپرى زانىرى ناو رەوتەكەي مەقتەدا سەدر، ھىشتا سەدر ھىچ وەلامى نەداونەتەھەي.

جگە لە ياساى ھەلبۇزاردن، حكومەت لە بەردەم تاقىكردەھەي پرۆژەياساى بودجەشدايە كە دوا كەوتوھە بۇ مانگى ئادار و نىسان، ئەم وىستگەيەش جگە لە ئاستى ھەرىمى كوردستان و بەغدا لەسەر ئاستى چوارچىوھەي شىعەي و ھاوپەيمانىيە سوننەكان (سىادە و عەزم)، ھەروھە لەسەر ئاستى ناخۇي شىعە حوكمىرەكانىش ھەر لىكەوتەي دەبىت، چونكە دابەشكردىن پارە و داھات بەسەر جەمسەرەكانى ھىز ئاسان نىيە و ئەگەر لاپەنىك ھەلئەواردە بكرىت يان بەشى پىكھاتە و پارىزگا و جەماوەر و كۆمپانىا و بەرژەوھەندىيەكانى كەمبكرىتەھەي، ئەو ئەگەر كراوھەي بۇ ئەوھەي بچىتە بەرەي بەرھەلستكارى كابىنەي حكومەت، ئەمە لەكاتىكدا حكومەتەكە خۇي بەدىار بىدەنگى و ئامازەكانى سەدر و رەتەكەيەھەي رۆز دەزىمىرەت.

لە بودجەدا گىرى زۆر ھەن؛ خەملاندنى نرخی نەوت، بىرپەھەي نرخی دۇلار و چارەسەركردىن جىاوازي زۆرى نرخە فەرمى و بازاربەكەي، بەدواي ئەوانىشدا جىگە كىردنەھەي گىتەكانى كارنامەي حكومەت، لەمەش گىرنگىر رازىكردىن لاپەنە سوننەكان و چارەسەركردىن گىرى بەشە بودجەي ھەرىمى كوردستان كە بىرپارەكانى دادگاي فىدرالى بۇاردەكانى مامەلە لەگەل كىردنى خزانەدووتە تونىللىكى بەرتەسەكەھەي. بەگوپرى پەرنسىپى گەمەي دىموكراسى ھىزە شىعەكان زۆرىنەي ئەوھەيان ھەيە بەتەنبا بودجە تىپەرىن، بەلام لەكاتىكدا كە ئەوان لە ئەمەرىكا و ئەورووپا دەگەپىن بۇ سەلماندنى ئەوھەي حكومەتەكە بىكە فراوان و ھەمەچەشەنە تەنبا ھى شىعە نىيە، ھەلئەواردەكردىن ئەم دوو جەمسەرە يان بىياكى بەرامبەريان ھەروا ئاسان نىيە وەك ئەو كاتەي كە حەيدەر عەبادى سەرۆكەزىرانى پىشوووتەر (2014 _ 2018) بەھۆي شەرى داعشەھەي ھەموو پالىپشنىيەكى نۆدەولەتى ھەبوو.

بەگوپرى ئەو ئامازانەي بەردەستەن ھىشتا سوودانى بەتەواوي لە تىستى ئەمەرىكا دەرەنەچوو، لە واشنتن زۆرىك بەو چاوە تەماشاي دەكەن بەلنى ناكىرەت بە "پاشكوئى ئىران" تەماشاي بكرىت، بەلام ناشتوانىت زۆر لە قسەي بىكە سىياسىيەكەي دەرچىت لە چوارچىوھەي شىعەي كە بە ئاشكرا دوو وەزىريان لە گرووپە چەكدارەكانى دژە ئەمەرىكا و سزادراوي واشنتن بەسەردا سەپاند كە برىتەن لە نەعم عەبودى، وەزىرى خويندنى بالآ (عەسايب) لەگەل ئەحمەد ئەلئەسەدى وەزىرى كار و كاروبارى كۆمەلەيەتى (جند الإمام - الفتخ). ھەر لەبەر ئەو دلەراوكى ئەمەرىكىيەشە وەزىرى دەرەھەي (د.فوتاد حسىن) و شانە بەللكەي عىراق لە واشنتن نەيانتوانى مانگى رابردو بانگھىشتنامەيەك بۇ سوودانى بە ئاسانى مسۆگەر بگەن و ئەو سەردانە بە ديارى نەكراوي ماوتەھەي تاوھوكو كاتىكى دىكە.

لە دەرەھەي عىراقىش، ئىران و توركيا كە دوو دراوسى ھەرە پەيوەندىدارەكەي عىراقن لەبەردەم پىشھات و ئەگەرى جۇراوجۇردان كە بەشىكىان سىياسى و ئابوورى و، ھەلبۇزاردن و بەشەكەي دىكەي كەمئواي و كەمى بارانە كە سەرجەمىان كارىگەرى گەورەيان لەسەر

عراق دەپت، مەسەلەي كۆنترۇلكردى دزەكردى دۇلاريش بۇ ئەم دوو ولاتە لە عىراقەوہ پابەندىيەكى كت و پړ و ناكاوہ كە شكاوہتە گەردنى حكومتى سوودانى و زانىارىيە دزە پىكراوہكان باس لەوہ دەكەن مەسەلەي پابەندى بە "سىستىمى سويفت" و خو نامادەكردى بۇ پىشھاتەكانى توركىا و ئىران ھاندەرى ئەمىندارى گىشتى نەتەوہ بەكگرتووہكان بووہ كە خوئى بەيئىتە ئەو ئاستەي چەند كۆر و كۆبوونەوہيەك بەپرسە عىراقىيەكان بگەپت و بچىتە ئەو خوانانەشى كە ئەمىندارى عەسايب سەرۇكى "بابلون"ى تىدايە كە دوو سزادراوى ئەمەريكان، لەو دىدارانەشدا "گۆتيريش مەترسىيەكانى راستەوخۆ بەگوئى نامادەبووان داوہ" بۇ ئەوہى پاساويان نەمىئىت" چونكە ئەگەرى زال ئەوہيە لەمەولا ئەمەريكا گوشارەكانى لە دياردە بىزراوہكانى عىراق يان ئاوديوى دۇلار بۇ ئىران بگوازىتەوہ بۇ بارەگاي نەتەوہ بەكگرتووہكان لە مانتھاتنى نيويۇرك.

ئەو ھاوپەيمانييە شىعەيەي كە بىرپارە بەرەنگارى ئەم ئالنگارىيانەي عىراق بىئەتەوہ چەند مانگىك بەر لە ئىستا پالئەرى مانەوہى بە تۆكمەيى و بەك رىزى زياتر بەرەنگارىبوونەوہى سەدر بوو، ئىستا كە حكومت بەكلايى بووہتەوہ و لەبەردەم ئەگەرى ھەلئىزاردنايە ئەوان كەوتوونەتە شەرى قورسى بەرژەوہندى حىزبەكانيان و گەپان بەدواي پىگە بۇ ھەلئىزاردنى داھاتوو، ھەرچەندىشە زوو زوو دەگوتريت كە دوو جەمسەرە ركابەرەكەي ھاوپەيمانييەكە "دەولەتى ياسا" و عەسايب" كۆك و تەبان و لەگەل جەمسەرەكەي دىكەي "حەكىم - عەبادى" كىشەيان نييە، بەلام پىدراوہكان بەرەو ئەوہن كە لاينە شىعەكانى بىكەي سوودانى ھىندەي چاويان لەسەر سۇراخكردى قۇناغى داھاتووہ ھىندە لە بىرى تۆكمەكردى ئەم قۇناخدا نىن و لە چەند رۆزى رابردووشدا ھەندىك لە جياوازييەكانى ئاراستەي سوودانى سەرۆك وەزىران و ھىزە شىعەكانى ھاوپەيمانى دەرگەوتوون بە تايبەت لە بوارەكانى پابەندى وەزىرەكان بە حىزبەكانيان و خەمساردىيان لە "بەرەنگارىبوونەوہى گەندەلى" ئەمەش دەرگاىەكى دىكە بە پووى ناكۆكى و جياوازي زياتر لە ناو كايبنەي حكومت و راگرە سىياسىيەكانى.